

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh42211>

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 19.03.2020
Kabul Tarihi: 06.04.2020
On-line Yayın: 25.06.2020

Article Type: Research article
Submitted: 19.03.2020
Accepted: 06.04.2020
Published Online: 25.06.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Alkayış, F. & Yerli, S. (2020). Atasözleri ve Deyimlerin Görseller Yoluyla Aktarımı Üzerine bir Deneme: Adıyaman Yöresinden Örnekler. *Journal of History School*, 46, 1747-1762.

ATASÖZLERİ VE DEYİMLERİN GÖRSELLER YOLUYLA AKTARIMI ÜZERİNE BİR DENEME: ADIYAMAN YÖRESİNDEN ÖRNEKLER*

M. Fatih ALKAYIŞ¹ & Serdal YERLİ²

Öz

Atasözleri ve deyimler, dilin önemli zenginliklerindedir. Bunlar hakkında birçok kitapta geniş bilgiler bulmak mümkündür. Adıyaman yöresinde kullanılan bazı atasözleri ve deyimlerin ortaya çıkışları, birtakım olaylara dayanmaktadır. Bunların tam olarak aktarılabilmesi veya öğretimde kullanılabilmesi için, yazılı veya sözlü izahların yanında çeşitli görsellere de yer verilmesi gerekmektedir. Görsellerle desteklenen yazıların öğrencilerin zihinlerinde daha kalıcı etkiler bıraktığı da herkesçe bilinen bir gerçektir. Görseller, aslında tasvirin en önemli unsurlarındandır. Bu nedenle görsellerin önemi yadsınamaz. Bazen yazılı bir açıklama, görsel bir nesnenin aktardıkları karşısında yetersiz kalır. Bazı durumlar da vardır ki, bunlarda hem görselin hem de izahın birlikte sunulması gerekir. Görsel Sanatlar ve Türk Dili alan uzmanlarının disiplinler arası yaklaşım mantığı çerçevesinde bir araya gelerek ortaya koydukları bu çalışmada nitel araştırma metodu kullanılmıştır. Çalışmamızın dil malzemesini oluşturan atasözleri ve deyimler, M. Fatih ALKAYIŞ tarafından 2012 yılında yazılan “Adıyaman Ağzında Atasözleri ve Deyimler”

* Yazarların makaleye katkı oranları: Birinci Yazar: %50; İkinci Yazar: %50.

¹ Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, fatih.alkayis@inonu.edu.tr Orcid: 0000-0003-2494-9627

² Dr., Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı, serdaly@pau.edu.tr Orcid: 0000002-6570-0476

ve 2019 yılında yazılan “Adıyaman Ağzında Atasözleri ve Deyimler-2” adlı kitaplardan alınmıştır. Yine bu çalışmadaki görsellerin çizimi ise Serdal YERLİ tarafından yapılmıştır. Makaledeki değerlendirme ve yorumlar ise her iki yazarın kendi uzmanlık alanları doğrultusunda ortaya konmuştur. Resim ve Türk Dili alanlarının bulunduğu disiplinler arası bir çalışma ortaya koymaktaki amacımız, aynı metinde gerek izahları gerekse görselleri bir arada kullanarak konunun daha iyi anlaşılabilmesini sağlamak ve akılda kalıcılığı artırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Atasözleri ve deyimler, Adıyaman ağzı, görseller, öğretim.

A Trial About Transfer of The Proverbs and The Idioms by Images: The Samples of Adıyaman Region

Abstract

Proverbs and idioms are important riches of language. It is possible to find extensive information about these in many books. In order to be able to convey them fully or to be used in teaching, it is necessary to include various images besides written or verbal explanations. It is a well-known fact that articles supported by images have more permanent effects on students' minds. Images are actually one of the most important elements of the depiction. Therefore, the importance of images cannot be denied. Sometimes a written explanation is insufficient for what a visual object conveys. There are some cases, both the image and the explanation need to be presented together. The qualitative research method was used in this study that gathering together of Visual Arts and Turkish Language area experts within the framework of interdisciplinary approach logic. The proverbs and idioms that constitute the language material of our study were taken from the books titled “Adıyaman Ağzında Atasözleri ve Deyimler” written in 2012 and “Adıyaman Ağzında Atasözleri ve Deyimler -2” in 2019 by M. Fatih ALKAYIŞ. The drawing of the images in this study was made by Serdal YERLİ. The evaluations and comments in the article were put forward in the direction of both authors' own expertise. Our aim in creating an interdisciplinary study where painting and Turkish Language areas meet is to make the subject better understandable by using both the explanations and the images together in the same text and to increase the retention.

Keywords: Proverbs and idioms, Adıyaman dialect, images, teaching.

GİRİŞ

Her atasözü ve deyim üzerine çok sayıda tanım yapılabilir, çeşitli açıklamalar geliştirilebilir. Bu tanım ve açıklamaların yanında, söz konusu atasözleri ve deyimlerin anlatımında görsellerin de kullanılması, konunun çok daha iyi kavranmasını ve uzun süre akılda kalmasını sağlar. Görseller, yazılı ürünlerin anlaşılmasında ve öğrencilere aktarılmasında (*öğrenme* ve *öğretmede*)

önemli pekiştireçlerdir.³ Görsellerle desteklenen yazıların öğrencilerin zihinlerinde daha kalıcı etkiler bıraktığı da herkesçe bilinen bir gerçektir. İnsanlar geçmişte öğrendikleri kuramsal bilgileri unutabilirler; ancak, görsellere dayalı olarak öğrendikleri bilgileri unutmazlar veya daha geç unutulurlar. Demek ki görseller, eğitim ve öğretimde önemli çağrıştırıcı unsurlardır. Çağrışım⁴, öğrenmeyi ve unutulmuş bilgileri yeniden canlandırmayı kolaylaştırdığı için eğitim ve öğretimde bunun ayrı bir yeri vardır. Ayrıca, yeni bakış açılarının geliştirilmesinde veya çeşitli buluşların yapılmasında yine çağrışımın önemi büyüktür.

Şimdi “*atasözü, deyim, görsel*” kavramlarını çeşitli kaynaklara göre tanımlayalım:

Atasözleri: “Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırılan ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özlü sözler” (Aksoy, 1993: 37). / “Uzun deneme ve gözlemlere dayanan düşüncelerden doğan, kesin hükümler içeren, bilgece bir tavırla öğüt verir ve yol gösterir nitelikte olan, yüzyıllar boyu sözlü geleneğin içinde beslenerek halk tarafından benimsenmiş bulunan ve de halkın ortak değer yargılarını taşıyan kalıplaşmış özlü sözlerdir” (Parlatır, 2007 a: 2).

Deyimler: “Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir” (Türkçe Sözlük, 2005: 517). / “Bir kavramı, bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce” (Aksoy, 1993: 52). / “En az iki söz varlığından oluşan ve gerçek anlamları dışında mecazî anlam ile pekiştirilmiş bulunan kalıplaşmış söz öbeği ya da deyiş” (Parlatır, 2007 b: 1).

Görsel: “Görme ile, görme duyusuyla ilgili, görmeye dayanan; ... basılı eğitim gereçleri...” (Türkçe Sözlük, 2005: 782).

“Türkiye Türkçesi ağızları, gramer özellikleri bakımından sadece dilbilgisi (ses bilgisi, şekil bilgisi, cümle bilgisi ve anlam bilgisi) için değil; sosyoloji, tarih,

---

³Pekiştireç: “Pekiştirme ve ceza sürecindeki davranımı kuvvetlendirmede kullanılan uyarıcılardır” (www.ankapsikiyatri.com). “Pekiştireç” kavramına Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük’te rastlanmamıştır.

⁴ Çağrışım: “1. Bir düşünce, görüntü vb.nin bir başkasını hatırlatması; 2. Davranışlar, düşünceler ve kavramlar arasında yer ve zaman birliğinin etkisiyle kurulan bağlantılar sonucu, bilinç alanına bunlardan birisi girdiğinde ötekini de bilince çekmesi olayı, tedai” (Türkçe Sözlük, 2005: 382).

sanat tarihi, etimoloji gibi birçok bilim dalı için başvuru kaynağıdır” (Yavuz & Bulduk, 2013: 406). “Adıyaman, yurdumuzun Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınırları içerisinde yer alan, geleneksel kültürün yoğun olarak yaşandığı bir ildir” (Nakiboğlu, 2001: 27). “Gelenek ve görenekler bir bölge için çok önemlidir... Yöre ağzının değişmez unsurları olarak yıllardan beri varlığını sürdüren kalıp sözler de gelenek ve göreneklerin ürünü olarak ortaya çıkarlar” (Yavuz, 2013: 58). Bu sözlerin görseller aracılığıyla aktarılması, yöre insanına ve yörenin gelenek-göreneklerine yapılan bir katkıdır. Yöreyle ait söz varlıklarının her biri aynı zamanda çeşitli kültürel değerler de taşıdıkları için, bu yolla, çok yönlü bir aktarım da gerçekleştirilmektedir.

“Çok eski bir yerleşim yeri olan bu il, günümüze kadar çeşitli kültürlerle ev sahipliği yapmıştır” (Yağınlı, 2006: 175). Adıyaman ağzı, Batı Grubu Ağızlarının VII. alt grubunda yer almaktadır (Karahan, 1996: 1, 2). Birkaç yıl öncesine kadar Adıyaman ilinin kültürü ve ağzı üzerine yapılan çalışmalar oldukça sınırlıydı; ancak, son yıllarda ortaya konan çalışmalar (*makale* ve *kitaplar*) belli bir seviyeye ulaşmıştır. Yöre ile ilgili yapılacak her bir çalışma bir sonraki çalışmaya kaynak teşkil edeceğinden bu tür gayretler önemsenmeli ve desteklenmelidir.

YÖNTEM

Görsel Sanatlar ve Türk Dili alan uzmanlarının disiplinler arası yaklaşım mantığı çerçevesinde bir araya gelerek ortaya koydukları bu çalışmada nitel araştırma metodu kullanılmıştır. Makalede işlenen (*görselleri verilen*) örnekler, Adıyaman yöresi ile sınırlandırılmıştır. Çalışmamızın dil malzemesini oluşturan atasözleri ve deyimler, M. Fatih ALKAYIŞ tarafından 2012 yılında yazılan “Adıyaman Ağzında Atasözleri ve Deyimler” ve 2019 yılında yazılan “Adıyaman Ağzında Atasözleri ve Deyimler-2” adlı kitaplardan alınmıştır. Görsel Sanatlar alanından ve yöre kültürüne hâkim diğer araştırmacı Serdal YERLİ ise söz konusu dil malzemelerini görselleştirmiş ve çalışmanın yöntemini belirlemiştir. Makaledeki değerlendirme ve yorumlar, yazarların kendi uzmanlık alanları doğrultusunda ortaya konmuştur. Her bir yazarın makaleye sağladığı katkı oranı yüzde ellidir.

DEĞERLENDİRME

Adıyaman yöresinin kendine has ağız yapısı ve buna bağlı olarak burada yaşatılan atasözü ve deyim varlığı çoğu araştırmacının dikkatini çekmektedir. Hele bu atasözleri ve deyimlerden bazıları vardır ki, ortaya çıkışlarında önemli yaşanmışlıklar ve ibretlik olaylar bulunmaktadır. Bunlar, ortaya çıktıkları dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerini anlamamız adına bizlere önemli ipuçları vermektedir. Yöreyle ait 5 adet atasözü ve 5 adet deyim, aşağıda

Atasözleri ve Deyimlerin Görseller Yoluyla Aktarımı Üzerine Bir Deneme: Adıyaman
Yöresinden Örnekler

Adıyaman ağzındaki kullanımları, ölçünlü dildeki karşılıkları, tanımları ve görselleriyle birlikte sıralanmıştır:

Görsellerle Atasözleri:

Deli osurur, akıllı utanır.

(Deli osurur, akıllı utanır)

Görgüsüz insanların toplum içinde sergiledikleri kaba ve uygunsuz davranışlar kendilerini değil, yanlarında bulunan anlayışlı insanları utandırır (Alkayış, 2012: 34).

Tablo 1

Düğün evinde deve var, acıh acıh eve var.

(Düğün evinde deve var, acıkıp acıkıp eve var)

Düğün evinde deve bile kesilse o yemek herkesi doyurmaz. İnsan kısa bir süre sonra tekrar acıkır ve kendi evine gidip karnını doyurur (Alkayış, 2012: 37). Aslında, bir topluluğa yönelik düzenlenen ikramlar karın doyurmamakta, yeterli gelmemektedir.

Tablo 2

EsGiden sıpalar eşşelerin arhasından gidirdi, şimdi de eşşeler sıpaların arhasından gidirdir.

(Eskiden sıpalar eşşelerin arkasından gidiyordu, şimdi ise eşşeler sıpaların arkasından gidiyor)

Eskiden küçükler büyüklerin sözlerini dinler, onlar ne derse onu yaparlardı. Şimdi ise büyükler küçüklerin sözünü dinler olmuş. Gençler büyüklerine karşı saygıda kusur etmekte ve onları dinlememekte. Büyükler de ellerinden bir şey gelmediği için, küçükler ne derse onu yapmakta (Alkayış, 2019: 34).

Tablo 3

Fakir ölse şaşan olmaz, evi yansa kaçan olmaz.

(Fakir ölse onun için endişelenen olmaz, fakirin evi yansa yardıma koşan olmaz)

Fakir biri ölse kimse onun cenazesi için koşturmaz; fakirin evi yansa yangını söndürmek için çırpınan olmaz (Alkayış, 2012: 44).

Tablo 4

Zengin gendini kaçır, fıkhara da beller ki gendine para vereceğ.

(Zengin kendi kendisini kaşısa fukara onun kendisine para vereceğini düşünür)

Zengin kendi elini cebine atsa, fakir onun kendisine para vereceğini sanır.
Zenginin herhangi bir hareketini fakir yanlış anlar (Alkayış, 2019: 52).

Tablo 5

Görsellerle Deyimler:

Adana'da çalışıp, Gâvur Dağı'nda⁵ soyulmağ.

(Adana'da çalışıp, Gâvur Dağı'nda soyulmak)

Başka bir memlekette çalışıp para biriktiren bir kimsenin kendi memleketine dönerken yolda soyulması. Bir işi tamamlamak üzere olan kimsenin son anda yaşadığı talihsizlik nedeniyle bütün emeklerinin yok olması, uçup gitmesi (Alkayış, 2012: 81).

Tablo 6

⁵ “Halk arasında *Gâvur Dağı* olarak bilirse de asıl adı *Nurdağı* olan, Adıyaman ile Adana arasında bulunan bir dağ. Geçmişte Adana'da çalışıp para biriktirenler Adıyaman'a dönerken bu dağda soyuldukları için bu deyim ortaya çıkmıştır” (Alkayış, 2012: 81).

Aklında kalacağına karnında kalmay.

(Aklında kalacağına karnında kalmak)

Artan bir yemek kişinin zihnini meşgul edeceğine, insanın o yemeği yeyip zihnindeki kaygıyı gidermesi (Alkayış, 2012: 84).

Tablo 7

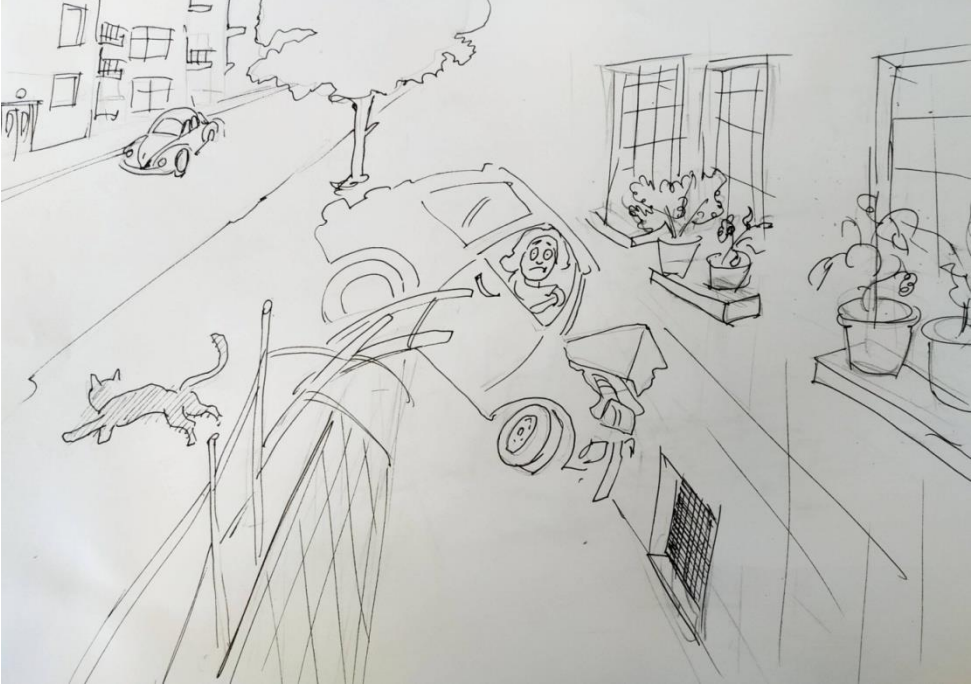

Dam diyin⁶ havlıya basmağ.

(*Dam diye avluya basmak*)

Sağlam zemine basayım derken ayağı boşluğa gelmek; kâr edeyim derken büyük zarara girmek (Alkayış, 2012: 100).

Tablo 8

⁶ “*diye*” edatı. Eski Türkçede “*tiyin*” (Gülensoy, 2011: 290) biçiminde olan bu edat, Adıyaman ağzında “*diyın*” olarak kullanılmaktadır.

Atasözleri ve Deyimlerin Görseller Yoluyla Aktarımı Üzerine Bir Deneme: Adıyaman
Yöresinden Örnekler

Günde kırk kapıya değnek çalmaq.

(Günde kırk kapıya değnek çalmak)

Çok gezen kadınlar için kullanılan bir deyim (Alkayış, 2019: 73). Bir gezmeden çıkıp diğer gezmeye gitmek.

Tablo 9

Elinin karasını yüzüne sürmek.

(Elinin karasını başka bir kimsenin yüzüne sürmek)

Bir kimseye iftira etmek, onu kötülemek (Alkayış, 2012: 107).

Tablo 10

SONUÇ

Adıyaman ağzından seçtiğimiz ve tanımlarıyla birlikte verdiğimiz 5'i atasözü, 5'i deyim olmak üzere toplam 10 adet söz varlığını görsellerle aktarmaya çalıştığımız bu çalışmada, bir konunun anlaşılmasında ve kalıcı öğrenmenin sağlanmasında görselin ne denli öneme sahip olduğunu ortaya koymaya çalıştık. Nasıl ki bir insan, tiyatrosunu veya sinemasını izlediği bir edebiyat eserini daha iyi kavıyor ve uzun süre akılda tutuyorsa, aynı şekilde, eğitim ve öğretimin önemli parçasını oluşturan görseller de öğrencilerin kavrama güçlerinin gelişimine ve kavradıkları konunun uzun süre akılda kalmasına yardımcı olur.

Atasözleri ve Deyimlerin Görseller Yoluyla Aktarımı Üzerine Bir Deneme: Adıyaman Yöresinden Örnekler

Televizyon, internet gibi modern iletişim araçlarının günümüzdeki kadar yaygın kullanılmaya başlanmadığı son dönemlere rast gelen çizerin (*Serdal YERLİ*'nin) Adıyaman'da geçen ve kimliğini oluşturan çocukluk yılları, sözlü iletişimin ve dolayısıyla sözlü kültür aktarımının yoğun olarak kullanıldığı yıllardır. Çizer, o dönemki her çocuk gibi yöreye ait atasözleri ve deyimleri sık sık duymuş, onlara konu olan olayları birebir yaşamış ve böylece kendi zihninde bu olaylara ait imgeler biriktirmiştir. Ayrıca o dönemin sokaklarını, evlerini ve dükkânlarını kapsayan kent dokusu, dışarıdan bir gözle edinilemeyecek detaylarıyla çizerin hafızasına işlenmiştir. Çok farklı bir kültürel atmosferde dünyaya gözlerini açmış olan kuşaklara yöreye ait söz varlığını yalnızca kuramsal olarak anlatmak soyut kalacağından, başvurulmuş imgelerin gerçeği yansıtmada büyük fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Öğrencilerden beklentilerimizin karşılanması, onların konuyu ne kadar iyi anladıklarına bağlıdır. Öğretim elemanlarına (*öğretmen, okutman, öğretim üyesi* vb.) düşen, bilgiyi en uygun yöntem ve araçlarla öğrenciye aktarmaktır. Elimizdeki bilgi ne kadar kıymetli olursa olsun, öğrenci o bilgiyi anlamadığı sürece istenen amaç gerçekleşmez. Eğitimde uygun bir anlatım dili ve uygun araç gereçler, öğrencilerin başarı düzeylerini artıran unsurlardır.

Görseller, yalnızca atasözü ve deyimlerde değil, aynı zamanda bilimin diğer konularında da kullanılabilir önemli araçlardır. Zaten bu gerçek iyi bilindiği için geçmişten bugüne görseller yoluyla öğretme üzerine çeşitli çalışmalar ortaya konmuştur.

Bu makale yöntemi ve konusu bakımından bir ilk değildir; ancak, ilk olmaması, makalenin gereksiz olduğu anlamına gelmez. Bu çalışmada Adıyaman ağız söz varlığından çeşitli örnekler seçerek bunları görseller yoluyla aktarmaya çalıştık. En azından, bu metodun ağızlar üzerinde de uygulanabileceğini, dil-kültür öğelerinin resme yansıtılmasını ve bu yansıtılmanın izahı kolaylaştırıcı etkisini, istendiği takdirde iki farklı bilim dalının kolaylıkla bir araya gelerek etkili bir çalışmanın ortaya konabileceğini gördük.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Aksoy, Ö. A. (1993). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*. İnkılâp yayınları.
- Alkayış, M. F. (2012). *Adıyaman Ağızında Atasözleri ve Deyimler*. Öncü yay.
- Alkayış, M. F. (2019). *Adıyaman Ağızında Atasözleri ve Deyimler-2*. Hiper yay.

- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü (A-N)*. 2. Baskı. Türk Dil Kurumu yayınları.
- Karahan, L. (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Türk Dil Kurumu yayınları.
- Nakiboğlu, S. H. (2001). *Adıyaman ve Yöresi Ağzları*. Niğde Üniversitesi yayınları.
- Türkçe Sözlük (2005). Türk Dil Kurumu yayınları.
- Parlatır, İ. (2007 a). *Atasözleri*. Yargı yayınevi.
- Parlatır, İ. (2007 b). *Deyimler*. Yargı yayınevi.
- Yağınlı, A. Â. (2006). *Adıyaman Ağzı ve Kültürü*. Adıyaman Belediyesi Yay.
- Yavuz S. (2013). *Adıyaman İli ve Yöresi Ağzları*. Birinci baskı. Turkish Studies Yayınları.
- Yavuz, S. & Bulduk, T. B. (2013). “Aboş” kelimesinin kökeni ve anlamı. *Tarih Okulu Dergisi*, 6(XV), 405-412.

İnternet Kaynakları:

www.ankapsikiyatri.com, (Psikolog M. Enes İmert), Erişim tarihi: 28.02.2020